

Айша ЕРГҮДЕР

ҚАЗАҚСТАН ЖӘНЕ АНАДОЛЫ ЖЕРЛЕРІНДЕГІ ТОҚЫМАЛАРДА
ҚОЛДАНЫЛҒАН ОЮ-ӨРНЕКТЕРДІҢ ҰҚСАСТЫҒЫ МЕН
МӘН-МАҒЫНАЛАРЫ

*В статье рассматривается
идентичность петроглиф найденных в
Казахстане местах Анатолы.*

*Yazar Kazakistan ve Anadolu topraklarında
faydalanılan el yapım işlerinin benzerlikleri
üzerinde durmuştur.*

Колөнерде барлық мотивтердің өзіне тән мағынасы болады. Ғасырдан ғасырға мотивтердің өзгеруі және берген мән-мағыналары толығы түседі және нақтыланады.

Түрік мотивтері алғаш рет тастардың беттеріне салынған суреттермен басталады. Түрік өнерінде пайдаланған мотивтердің Түркістан (Орталық Азия) төңірегінде пайда болған Қара Тау мәдениетіне тиісті мотивтермен өте ұқсас екендігі анықталды. Б.э.д. ғасырларда тастарға салынған суреттер табиғаттағы құбылыстарды дәл сондай суреттеу болып табылады. Кейде бұлардың өте керемет суреттелгенін байқаймыз. Мысалы, Боденсе де тайген маңайында Кеслерр Лоис үңгірінде табылған филдиши не салынған киік суретін мысал ретінде көрсетуге болады.

Тасқа салынған суреттердің көбінде аң көріністері орын алады. Тастарға сурет салғандар көзбен көргендерін, қолмен ұстағандарын тас бетіне салып отырған. Салынған суреттерде табиғаттың сырлары суреттелген. Бұдан көптеген мағына шығара отырып, нәтижесінде Түріктердің дүниеге деген көзқарасы қалыптасты. Тастарға салынған суреттер табиғи және қарапайым, бірақ өте анық суреттелген. Ал кейде нағыз ерекшеліктерді де байқауға болады. Алайда бұлар жиі кездеспейді. Алдыңғы Түрік тас суреттерінің маңыздылығы жазуға өтудің алғашқы қадамы болды.

XVIII ғасырлардан бастап петроглифтер дамып, таңба болған суреттердің қатарға қойылуы жолымен жазу пайда болған. Суреттен пайда болған жазуға ең жақсы мысал ретінде Жаңасайдағы Улуғкем апанындағы Сүлек ескерткішін айтуға болады. Сүлек ескерткішіндегі түйе суреттері анық болғандықтан ескерткіштің VIII ғасырда жасалғанын дәлелдейді. Ең көне және алғашқы жазбалардың Таңбалы Сай немесе Қаратау / Алатау, Талас аймағында табылуы қазірге дейін бұл жөнінде ешқандай зерттеу жасалмағандықтан болса керек.

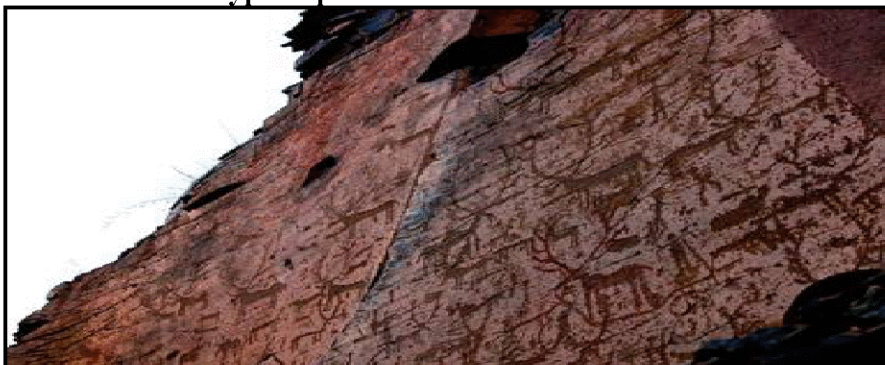
Таңбалы Сайда табылған 1000-ға жуық тас суреттерінен тек 56 сурет ғана жарық көрген. Орта Азияда пайда болып дамыған бұл тас суреттері көшпенділермен бірге дүниенің көптеген жеріне тараған. Шығыс Анатолы

жайлауларында Орта Азиядағыларға тән тас суреттерінің табылуы ірі толқындар және апаттарға қатысты болуы мүмкін. Шығыс Анадолы жайлауларындағы 40.000-ға жуық тас суреттерінің Қазақстандағы Қаратау суреттеріне ұқсас болуын дәлел ретінде көрсетуге болады. Дәл сондай суреттерді Еуропаның түрлі жерлерінен және Франциядан да табылған.

Карс Азат Тас суреттері

Кағызман Тас суреттері

Алғашқы тас суреттері және петроглифтер Алдыңғы Түрік мәдениетінің қайнар бұлағы ретінде пайда болған. Алдыңғы Түрік жазуы үңгірлерден тарап кілем беттеріне түскен. Осылайша дүние жүзілік мәдениеттегі өз орнын тапқан. Осы таңбалар көптеген ұлыстар тарапынан әр түрлі мән-мағына беріле отырып қолданылған. Дәл сол таңбалар мистикалық және философиялық ұйымдар тарапынан да қолданылған. Солардын ішінде Мәулеуилерді, әулеуилерді және Бекташилерді атап өтуге болады. Орта ғасырда Сихырға қатысты жұмыстар жасаған, алайда діни тұрғыдан жұмыс

істегендерін айтқан көптеген ұйымдар да осы таңбаларды пайдаланған. Жақын уақытқа дейін осы Түрік таңбаларын Сихыр жасау мақсатында қолданылған суреттер деп түсіндірген. Осы мәселе жөнінде көптеген кітаптар жарық көрген.

Карс чаллы. Кіші суретте оқпен атылған үстінде таңбасы бар киік

Карс кілемі үстіндегі киік және тау ешкі мотиві

Осы таңбалар тас мрамор, кірпіш, терезе, бағана күмбез және т.б. әшекейлерде, медресе және керуен сарайларда тақта жұмыстарында, жиһаздарда және т.б. көптеген салаларда өте жиі қолданылған.

Табиғи бояу жасау және қолдануды білетін Түрік өнерпазы тапқан жануарлардан алған жүн және қыл арқылы жасаған кілем, жастық, дорба және т.с.с. заттарды Түркі таңбаларымен әшекейлеген.

Бастапқыда бұлардың жазба ескерткіші болуы әбден мүмкін. Бұғ Хан, Қаған үшін жасалған БЕНГУ деп ойлау мүмкін. Немесе жоғары басшыларға

Ергүдер А. Қазақстан және Анadolы жерлеріндегі ...

халық тарапынан естелік ретінде жасалуы мүмкін. Оғыздардың осы таңбаларды пайдаланғанын көшпенділердің кілемдерге тоқығанын білеміз.

Қазіргі таңда бұлардың таңба жазу екенін түсінбегендіктен ұқсату арқылы жануар аяғы, қолы, белінде гүл, өрмекші және т.б. аттармен аталады. Күн өткен сайын өзара бөлініп, жергілікті аттармен атала бастаған.

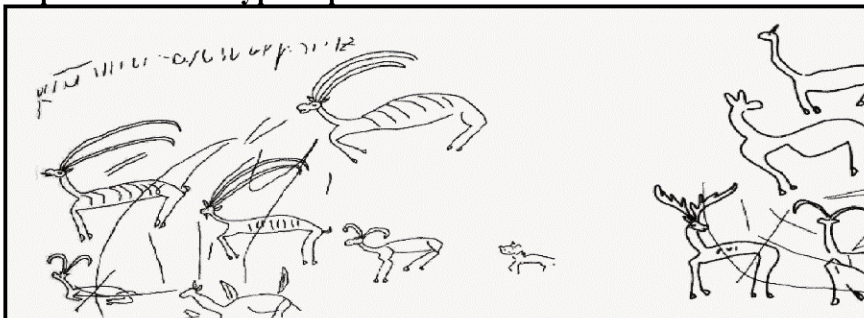
Карс чаллы тас суреттері мен Карс Кілеміндегі тау ешкісі

Карс чаллы кіші сурет тас суреттері

Карс чаллы тас суреттері

ӘДЕБИЕТТЕР

1. Taner N. “Halk El Sanatlarında Nakışların Abecesi ve Halkbilimsel Özellikler”, I. Uluslararası El Sanatları Sempozyumu, İzmir 1984, s. 286; A. Turan, Sanat.
2. Terimleri Sözlüğü. Ankara 1976, s. 85; A.Ergüder Çoruh Vadisi Düz Dokumaları, Ankara, 2007, s.70.
3. Yalman A. Cenupta Türkmen Oymakları. C. 2, s. 461.
4. Tarcan H. Tarihin Başladığı Ön-Türk Uygarlığı Resmi Tarihinin Çöküşü. İstanbul, 2003, s. 136.
5. Ermetin Ş. Halı Kilimlerde Ön-Türkçe Tamgalar, Töre, S. 2, İstanbul 2001, s. 39.
6. Ақишев К.А., Байпаков К.М., Ерзакович Л.Б. Древний Отрар. Алматы, 1972.
7. Ақышев П. Древнее золото Казахстана. Алматы, Жалын, 1983.
8. Агапов П., Кадырбаев М. Сокровища древнего Казахстана. Алматы, Жалын, 1979.
9. Валиханов Ш. II собр. сочинений в 5- ти томах. Алматы. 1984-86.
10. Габитов М.Г. Пейзаж в творчестве художников. В сб. Очерки истории искусства Казахстана. Алматы, Наука, 1977.
11. Касиманов. С.К. Прикладное искусство казахского народа. Алматы, «Өнер», 1986.
12. Басенов Т.К. Прикладное искусство Казахстана. Алматы, Өнер, 1968.
13. Жәнібеков Ө. Қазақ қолөнерінің мәдениеті. Алматы, Өнер. 1982.
14. Ералин К.Е. Изобразительное искусство Казахстана в системе художественно-профессиональной подготовки будущих учителей изобразительного искусства и художественного труда: дис. .докт. пед. наук. -М, 1992.
15. Алпатов В. Искусство древней Руси. М., 1968.
16. Ералин К.Е., Тастемиров К.Т. Методы изучения творчество народных мастеров. Шымкент, МКТУ им. Х.А.Ясави. 1995.
17. Ералин Қ. Кеңістік көріністерін бейнелеу. Түркістан, Тұран, 2006, 79-б.
18. Хворостов Л.С. Декоративно-прикладное искусство. М., Просвещение.
19. Соколова Т. Орнамент почерк эпохи. Л. 1972, стр.7.

REZUME

Erguder A. (Turkiya)

SIMILARITIES IN HAND-MADE GOODS' ORNAMENTS OF IN KAZAKHSTAN AND ANADOLY

The article deals with similarities in hand-made goods' ornaments of in Kazakhstan and Anadoly.